

Кулібаба М. О.

Одеська державна академія будівництва та архітектури

ГЕОРТОНІМИ ЯК ХРОНОЛОГІЧНІ МАРКЕРИ ПРОГНОЗУ ПОГОДИ

Мета розвідки полягає в з'ясуванні семантичних і структурних особливостей і специфіки функціонування церковних геортонімів як активних хронологічних елементів прогнозу погоди. Для висвітлення специфіки геортонімів використано такі методи: описовий метод уможливив аналіз семантико-структурних властивостей досліджуваних одиниць, за допомогою компонентного аналізу встановлено семантичні різновиди геортонімів, функційний метод сприяв визначенню особливостей репрезентації аналізованих одиниць у метеорологічному дискурсі.

Фактичною базою дослідження послуговували аудіозаписи прогнозів погоди на радіостанції Країна FM (рубрика «Прогноз погоди з Наталкою Діденко») та відеозаписи прогнозів погоди на каналі 1+1 (рубрика «Метеозалежність», ведуча – Наталя Ярмола). Конституентами геортонімних одиниць у зібраному матеріалі найчастіше є лексема «день» або назви днів тижня (четвер, п'ятниця, субота, неділя). Серед геортонімів, що функціонують у прогнозах погоди, виокремлено клерикал-геортоніми, офіціал-геортоніми, фольк-геортоніми. Детально розглянуто клерикал-геортоніми, що охоплюють власні назви церковних свят усіх пір року. Значна частина геортонімів безпосередньо стосується священної особи. Нерідко назви свят утворено від агіонімів – власних назв святих: Миколай, Михайло, Явдоха, Петро й Павло. Агіоніми й пов'язані з ними геортоніми в прогнозах погоди можуть використовуватися як елементи мовної гри, що спостерігаємо в дискурсі синоптика Наталки Діденко. У межах клерикал-геортонімів виокремлено власне назви свят, назви свят з агіонімом і назви свят із назвою дня тижня. Серед них актуальними є як монотемпори, так і мультитемпори.

Церковні геортоніми в прогнозах погоди використовують як активні хронологічні маркери. Це стосується загальновідомих свят. Для хронологічного маркування геортоніми функціонують без називання дати або з її називанням. Переважно різні геортонімні одиниці широко представлені в метеодискурсі Н. Діденко. Знання клерикал-геортонімів і вільне та доречне послуговування ними демонструє глибоке національне коріння синоптика, який пропагує українські традиції.

Ключові слова: метеодискурс, назва свята, клерикал-геортонім, монотемпори, мультитемпори.

Постановка проблеми. Здавна люди спостерігали за атмосферними явищами, бо стихійні лиха нищили врожай, руйнували житло та розмивали шляхи [8, с. 235], тобто завдавали шкоди господарству. Передусім від погодних умов залежав майбутній урожай. Ті чи ті явища природи, метеорологічні умови щодо температурного режиму, опадів, початку сільськогосподарських робіт пов'язували з часом. Складність феномену часу зумовила пошук аспектів вивчення його виявів у природі й соціумі. Час як об'єкт мовного вираження характеризується низкою ознак, що втілюються за допомогою різних лексем та інших одиниць.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тривалі часові відрізки або точну дату називають апелятиви й оніми, окремі лексеми або стійкі сполуки. А. П. Романченко, досліджуючи лінгвокогнітивний складник мовної особистості Наталки Діденко як синоптика, звертає увагу на фразеоло-

гічну одиницю *бабине літо*, що активно функціонує в текстах прогнозів погоди [12, с. 39–40].

Власні назви, що називають відрізки часу, кваліфікують як хрононіми. Один із розрядів хрононімною лексики – геортоніми. Геортонім, за Н. В. Подольською, – це власна назва будь-якого свята, пам'ятної дати, різних урочистостей тощо [10, с. 48]. Такої самої думки дотримується В. Ю. Неклесова, уважаючи, що свято, пам'ятна дата є історично зафіксованим проміжком часу, який відбиває гіперо-гіпонімічні відношення геортоніма чи хрононіма [9, с. 16]. С. А. Реммер виокремлює релігійні й світські свята: до перших належать нерухомі й рухомі релігійні свята, до других – свята, що відбивають народні традиції, звичаї (державні й національні свята, важливі історичні дати) [11]. В. Ю. Неклесова поділяє геортоніми на люмоніми (тривають один день) і септоніми (охоплюють більші часові проміжки) [9, с. 46].

Окрім питань, що стосуються уналежнення до розрядів, наукової кваліфікації, дослідників цікавлять інші проблеми існування геортонімів. Релігійні й народні свята як об'єкт студіювання привертали увагу вчених в етнографічному (Г. О. Булашев, О. О. Васянович, О. В. Ковальчук, Г. В. Лозко, В. Т. Скуратівський), релігійному (С. В. Булгаков, П. Я. Пітерський), етнолінгвістичному (О. Воропай, Г. М. Яворська), лінгвокультурологічному ракурсах (Л. В. Антонів), у власне мовознавчих аспектах: лексико-семантичному (І. В. Бочарова, М. М. Червінська, Т. О. Коробко), граматичному (І. В. Бочарова, С. С. Єрмоленко), семіотичному (В. В. Желязкова). Мовознавці наголошують, що назви свят співвідносяться з окресленим відрізком часу й конкретними подіями цього відрізка, що й уможливує їх кваліфікацію як подійно-темпоральних лексем [1; 2], а отже, вони належать до семантичного поля події та функційно-семантичного поля темпоральності, однак темпоральна семантика «активізується за умови виконання ними календарної функції» [7, с. 36], що й спостерігаємо в метеорологічному дискурсі. Граматичні параметри геортонімів, досліджувані С. С. Єрмоленком, тісно пов'язані з вторинною міфологізацією сакральних реалій [4, с. 39]. Як семіотичні знаки розглядає геортоніми В. В. Желязкова, розрізняючи серед них іконічні, індексальні та символічні одиниці [5, с. 182–183].

Постановка завдання. Зважаючи на вже досліджене, вважаємо, що у функційному аспекті геортоніми мало вивчені в українському мовознавстві, що й спонукало нас сфокусуватися на цих одиницях як хронологічно маркованих лексемах, котрі актуалізовані в прогнозі погоди – складнику метеорологічного дискурсу. Мета дослідження – з'ясувати семантичні, структурні та функційні особливості церковних геортонімів як активних хронологічних елементів прогнозу погоди. Для висвітлення їх специфіки використано такі методи: описовий метод, що уможливив аналіз семантико-структурних властивостей досліджуваних одиниць; за допомогою компонентного аналізу встановлено семантичні різновиди геортонімів; функційний метод сприяв визначенню особливостей репрезентації аналізованих одиниць у метеорологічному дискурсі. Джерельною базою послуговували записи прогнозів погоди, озвучених у радіо- (Країна FM – рубрика «Прогноз погоди з Наталкою Діденко») й телебаченні (рубрика «Метеозалежність» на каналі 1+1 (далі М), ведучою якої є Наталя Ярмола).

Виклад основного матеріалу. М. М. Торчинський у межах періодонімів як частини хрононі-

мів вирізняє датоніми, позначаючи власні назви окремих днів, у тім числі свят, і темпоніми для номінування тривалих відрізків часу. Учений співвідносить геортоніми з названими розрядами хрононімів, а також виокремлює клерикал-геортоніми, офіціал-геортоніми та фольк-геортоніми, що, відповідно, охоплюють власні назви церковних, державних, міжнародних і народних свят [14]. Саме цей критерій поділу геортонімів ми застосовуємо в розвідці, детально характеризуючи клерикал-геортоніми.

Геортоніми в народних прикметах і прогнозах погоди хронологічно маркують дії, що варто виконувати в цей час для господарських потреб, доброго врожаю тощо, а також констатують стан природи. Клерикал-геортоніми, що функціонують у прогнозах погоди, репрезентованих на радіо й телебаченні, охоплюють свята всіх пір року. До свят зимового циклу належать дні на уславлення Андрія, Варвари, Миколая, Василя, Маланки; Святвечір, Різдво Христове, Голодна кутя, або другий Святвечір, Водохреще тощо. Святами весняного циклу є Стрітєння, Масляна, Благовіщення, Великдень тощо. Літо маркують день святого Юрія, Миколи-Чудотворця, свято Івана Купала, Петра й Павла, а осінь – Маковея, Спаса, Покрови, Михайла тощо. До складу першої частини багатьох релігійних свят входять власні назви канонізованих осіб, що кваліфікують як агіоніми.

Конституентами геортонімних одиниць найчастіше є лексеми *свято*, *день*, назви днів тижня. Зауважимо, що в прогнозах погоди лексема *свято* не вживається, що зумовлено загальновідомістю згаданого свята, неофіційно-церковним використанням назви. Умовно поділяємо клерикал-геортоніми на зимові, весняні, літні й осінні. Зимові свята, що належать до найшанованіших свят українців, – широко вживані в прогнозах погоди. Одне з них – Різдво Христове: *На Різдво суттєві опади малоімовірні, трохи щось може політати на Сході та на крайній півночі України; У Києві в переддень Різдва західного обряду, Святвечора, 24-го грудня очікується волога, ще порівняно тепла, погода – невеликі дощі та близько +6 градусів.* Різдво (7 січня) – друге дванадцяте свято, що має давню історію. Його відзначали раніше як свято народження Всесвіту. Виникнення й розвиток космічного світу ділиться на три етапи й відповідно три зимових свята. У язичників із народженням Сонця корелювало Різдво Христове, із народженням Місяця – свято Василя й Маланки, а з народженням води – Йордань [6, с. 19, 21]. Різдву передує Святвечір (6 січня)

з усіма його ритуалами, зокрема колядуванням, тож погода на цей вечір актуальна для слухачів: *На Святвечір та Різдво – невеликий та помірний морозець, сніг та мокрий сніг більш ймовірний 7 січня повсюди, окрім південної частини України.* Стрітєння Господнє (15 лютого) – четверте дванадцяте свято, що також відоме під язичницькими назвами Зимобор або Громиця. Ясна й тиха погода цього дня була важлива для селянина, бо віщувала добрий урожай і роїння бджіл [3, I, с. 198]. Для пересічних громадян це час підготовки до зміни зимового гардеробу, на що й натякає Наталка Діденко: *Стрітєння радує нас десь сонцем, десь «плюсовими» значеннями температури повітря, і ми, окрилені сонцем, вже почали знімати шапки, розплутувати шалики, а дехто навіть із дальніх кутків шухляд почав виймати темні окуляри.* До весняних свят належить Благовіщення (7 квітня) – п'яте дванадцяте християнське свято на згадку про благу вість від Архангела Гавриїла до Діви Марії про те, що вона народить Ісуса Христа. Народ асоціює його як свято воскреслої землі, пробудження життєвої сили природи. Відоме також як Благовіщення Господнє, Благовіщення Пресвятої Богородиці, Благовіщення Благородної Діви Марії. Професійний прогноз погоди, як сказано вище, може перетинатися з народними завбаченнями, що можна проілюструвати таким висловлюванням: *За спостереженнями наших предків, яка погода на Благовіщення, тобто сьогодні, таким буде й день Великодній (М).*

Великдень, Світле Христове Воскресіння – свято свят, що належить до мультитемпорів – багатоденних свят. Йому передують сім тижнів Великого сорокаденного посту, кожен із яких має свої назви: перший – збірний, четвертий – середохресний, п'ятий – похвальний, шостий – вербний, сьомий – білий [6, с. 41]. Саме про такий піст і каже з гумором синоптик: *А з завтрашнього дня починаємо легшати у вазі, менишати у об'ємі, ставати тоншими, яскравішими, починаємо посміхатися один одному лише тому, що зустрілися поглядами, ставати зворушливими від одного зеленого маленького листочка, будувати плани на Паску, на через тиждень після Паски, на травень, на літо і на тепло. І взагалі, за попередніми прогнозами, увесь тиждень перед Великоднем та й на саму Паску, особливо тепло марно чекати.* Великдень настає не раніше 22 березня й не пізніше 25 квітня в першу неділю після весняної повні. Інформація про погоду на час перед ним і власне свято особливо необхідна для тих, хто дотримується українських звичаїв, оскільки

в піст господині виконували певну роботу: сіяли мак, садили розсаду капусти й помідорів, чистили в коморі, саду, на городі та подвір'ї тощо [3, I, с. 354, 360] та йшли до церкви святити вербу, паску та різні наїдки. У цей день актуальними показниками є температура, опади, рухи повітря: *У суботу й на Великдень суттєві опади в Україні малоімовірні, хіба на Півночі 19 квітня є ймовірність невеликого дощу.* В Україні Великодній день у народі також називають Паскою: *Західні та північні області, а також Вінниччина, вдень на Паску потрапляють у дощі.*

До літніх церковних свят належить Вознесіння Господнє – сьоме дванадцяте свято, що припадає на сороковий день після Великоднього дня: *А ще кажуть, що саме сьогодні, на Вознесіння, Господь ходить серед нас і дуже уважно прислухається до наших бажань та мрій.* Трійцю, чи П'ятдесятницю, відзначають на п'ятдесятний день після Великодня. Вона є восьмим дванадцятим літнім святом православного календаря. У цей час очікується відповідна температура: *На Трійцю в Україні очікується +23+28 градусів, на Півдні та Сході місцями до +30 градусів!* Спас, свято Преображення Господнього (19 серпня), – дев'яте з дванадцятих свят. За віруваннями, це день поминання померлих, третій вихід душ, померлих після Страсного Четверга та Зелених Свят [6, с. 53]. Геортонім є часовим орієнтиром погоди напередодні, у день його відзначання та після святкування: *... з 17 серпня у столиці знову запаує спека і пропанує вона мінімум до Спаса; На Спаса і в неділю - сонце та спека; 16 серпня у столиці вже почне повзти температура повітря вгору і з 17 серпня, 18 серпня та на Спаса спека відновиться; Надалі, 18 серпня, на Спаса та 20 серпня в Україні переважатиме спека.*

Значна частина геортонімів безпосередньо стосується священної особи. Часто назви свят утворено від агіонімів – власних назв святих: Малахій, Ілля, Маковій, Миколай та ін. Іноді як культова особа святий може згадуватися в тексті прогнозу погоди для створення святкової атмосфери, напр.: *Якщо ви завтра побачите імпазантного старшого чоловіка у темних окулярах, з великою сумкою, у шортах та футболці, це буде Миколай! Бо поки що в кожусі та теплих чоботях старенькому буде некомфортно.*

Згадка про святого, акцентування на тому чи тому релігійному святі, звісно ж, доречні у відповідну пору року. Миколай є чи не найбільш шанованим святым, уславлення якого припадає на зиму. У прогнозах погоди синоптика Наталки

Діденко – ведучої прогнозу погоди, що транслює радіостанція Країна FM – геортонім уживається персоніфіковано, адже йдеться про свято, а не про святого: **Миколай** прийшов в Україну з цвірінканням пташок та нявканням котів, які децю дезорієнтовані безневим теплом. Ведуча рубрики «Метеозалежність» Наталка Ярмола використовує церковну назву свята, напр.: ... в день **Святого Миколая** стовпчик термометра опуститься до -11 градусів (М).

Розглядувані геортоніми є монотемпорами, тобто одноденними святами. У прогнозах погоди спостерігаємо кілька способів функціонування монотемпорів: використання без указівки дати (У Києві на **Петра й Павла** – локальні дощі, трохи потепліє, вдень очікується близько +23 градусів) і з указівкою дати й свята (У неділю, 7 липня, на **Івана**, короткочасні дощі з грозами очікуються на Заході та Півночі України...; Суттєвіше похолодання прийде орієнтовно з 20 листопада, якраз під **Михайла**) чи свята і дня тижня (На **Маковія**, у середу, спека в Україні ще триватиме). Типовою геортонімною формою згадування дати в ефірі радіостанції Країна FM є сполука прийменника **на** та іменника в знахідному відмінку: Повернення до синоптичного комфорту – **на Маковія**.

Агіоніми й пов'язані з ними геортоніми в прогнозах погоди можуть використовуватись як елементи мовної гри, натяку, напр.: А якщо врахувати, що **Ілля** вже 2 серпня покаламутить воду, то скоренько, сміливо, але обережно стрибайте у воду; Бо завтра – **Іллі**, і всі дружно одразу згадують знамениту приказку про Іллю, який щось там у воду зробив, аніж його справжню історію. До народних прикмет синоптик Наталка Діденко апелює дуже рідко, ще й виказує скептичне ставлення до багатьох із них: Хоча й кажуть, що, як по **Петрі** та й по теплі, проте ці всі народні прикмети вже давно – дуже умовна штука; 14 березня – **Явдохи**. ... І виявляється, що в народі **на Явдохи** припадає не тільки перший день весни, але й перший день нового року, бо давно рік починався з 1 березня, якраз 14 березня, на **Явдохи**, за старим стилем. А це аж до XV століття на **Явдохи** відзначали Новий рік. Я чого так багато про **Явдоху** розкажучу, бо за метеорологічними схемами та моделями завтра справді буде холодно в Україні.

У день Сорока Святих Мучеників (22 березня) поверталися птахи з вирію, люди виглядали весну. На цей день покладалися селяни, оскільки вважалося, що від нього ще буде сорок морозів: **Сьогодні Сорок Святих** і цей день має купу побутових національних прикмет та ознак. ... Між

іншим, знайшла цікаву традицію: у цей день рахували лисих чоловіків у селі – скільки нарахують, стільки днів ще буде мороз. Ще може бути сорок лопат снігу, але хоча б не сьогодні, а в найближчому майбутньому – все може бути.

Дні тижня є складником частини клерикал-геортонімів, що теж є монотемпорами. Особливе місце у весняних прогнозах належить Вербній, чи шутковій, квітній, неділі – Вхід Господній у Єрусалим, шосте дванадцяте свято. У Вербну неділю, якою завершувався вербний тиждень сорокаденного посту, православні українці святять гілочки верби, що була священним деревом: А ось на **Вербну неділю** у столиці хоча й буде прохолодно, проте з'явиться сонце і вже це подарує нам усім настрої, оптимізм та підсвічені сонцем вербові гілочки.

Останній тиждень перед Великоднем називають білим, чистим, світлим, великим, страчним або живним і навіть Навським Великоднем [3, I, с. 360, 367]. У день весняного очищення годиться прибирати, на що вказує в прогнозі погоди Н. Діденко: А поки що можна скористатися теплішим днем, **Чистим четвергом**, помити вікна, поміняти постіль, рушники, помиритися із другом, подзвонити стареньким сусідам, далеким родичам, подумати про щось хороше; Останні три дні перед Великоднем є надзвичайно важливими для календарних звичаїв українців. За Чистим четвергом іде Страсна п'ятниця, коли не можна було виконувати жодної роботи, окрім випікання пасок, і Великодня, або Тиха субота, у яку готують крашанки: Дощі хай йдуть, нам не заважає, ми зайняті – у нас **Чистий четвер**, а потім **П'ятниця**, а потім ота якась завжди **Тиха Субота**, і – **Великдень**.

Клерикал-геортоніми широко використовує в прогнозах погоди синоптик Наталка Діденко. Феномен мовної особистості, як зауважує А. П. Романченко, передбачає врахування різних складників, у тім числі етнічних [13, с. 68]. З огляду на це, знання геортонімів і доречне послуговування ними засвідчують національне коріння особистості синоптика, а ці одиниці сприяють хронологічному маркуванню погодних умов.

Висновки і пропозиції. Церковні геортоніми насамперед використовують у прогнозах погоди як хронологічні маркери. Це стосується загальновідомих і шанованих українцями свят, бо саме з ними з давніх-давен пов'язують прогнози на врожай, виконання певних обрядів і сільськогосподарських робіт. Для хронологічного маркування залучають такі способи функціонування геортонімів: без назива-

вання дати та з її називанням, що корелює з необхідністю чи з її відсутністю конкретизувати день, на який зроблено прогноз погоди, а також з акцентуванням на святі або наголошенні більшою мірою на даті, що й передбачає пре- чи постпозицію роз-

ташування відповідних одиниць. Переважно різні геортонімічні одиниці широко представлені в метеодискурсі Н. Діденко. У перспективі планується вивчення специфіки та складу інших геортонімів – складників прогнозу погоди.

Список літератури:

1. Бочарова І. В. Геортоніми як темпоральні синтаксеми. *Система і структура східнослов'янських мов*. 2011. Вип. 3. С. 3–9.
2. Бочарова І. В., Червінська М. М. Геортоніми-мультитемпиори як база утворення партитивних геортонімів. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 9 «Сучасні тенденції розвитку мов»*. 2015. Вип. 12. С. 10–17.
3. Воропай О. Звичаї нашого народу. Мюнхен : Українське видавництво, 1958. Т. I. 455 с.
4. Єрмоленко С. С. Граматика геортонімів у текстах календарних паремій. *Studia Linguistica*. 2010. Вип. 4. С. 39–46.
5. Желяскова В. В. Геортоніми в сучасній українській мові: семіотичний ракурс студіювання. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2019. Вип. 36. С. 180–184.
6. Ковальчук О. В. Українське народознавство. Київ : Освіта, 1994. 176 с.
7. Коробко Т. О. Подійно-темпоральна семантика назв релігійних свят. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2017. Вип. 26 (1). С. 35–37.
8. Культура і побут населення України : навчальний посібник / В. І. Наулко, Л. Ф. Артюх, В. Ф. Горленко та ін. Київ : Либідь, 1993. 288 с.
9. Неклесова В. Ю. Когнітивна природа власних назв на позначення часу : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15. Одеса, 2010. 231 с.
10. Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии. Москва : Наука, 1988. 192 с.
11. Реммер С. А. К вопросу об определении хронимов. *Восточноукраинский лингвистический сборник*. Донецк : Донеччина, 1996. Вып. 2. С. 89–97.
12. Романченко А. П. Лінгвокогнітивний складник мовної особистості синонітика. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. Київ : Гельветика, 2020. С. 38–43.
13. Романченко А. П. Мовна, комунікативна, дискурсивна особистість: проблема кореляції понять. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2016. Вип. 25. С. 68–70.
14. Торчинський М. М. Структура онімного простору української мови : монографія. Хмельницький : Авіст, 2008. 548 с.

Kulibaba M. O. GEORTONYMS AS CHRONOLOGICAL WEATHER FORECAST MARKERS

The purpose of the study is to clarify the semantic and structural features and specificity of the functioning of church geortonyms as active chronological elements of a weather forecast. The following methods were used to clarify the specifics of geortonyms: the descriptive method enabled the analysis of semantic and structural properties of the studied units, semantic varieties of geortonyms were specified with the help of component analysis, the functional method helped to determine the peculiarities of representation of analyzed units in meteorological discourse.

Audio recordings of weather forecasts on the radio station Kraina FM (section "Weather forecast with Natalka Didenko") and video recordings of weather forecasts on the channel I+I (section "Meteozalezhnist", host – Natalia Yarmola) were the actual basis of the research. The constituents of geortonymic units in the collected material are often the lexical item "day" or the names of the days of the week (Thursday, Friday, Saturday, and Sunday). Clerical geortonyms covering the proper names of church holidays of all seasons are considered in detail. Often the names of holidays are formed from agionyms – proper names of saints: Nicholas, Michael, Yavdokha, Peter and Paul. Agionyms and related geortonyms can be used as elements of a language game in weather forecasts. Within the clerical geortonyms, the names of holidays, the names of holidays with an agionym and the names of holidays with the name of the day of the week are singled out. Among them, both monotempora (one-day holidays) and multitempora (multi-day holidays) are relevant.

Church, official and folk geortonyms are used as active chronological markers in weather forecasts. This applies to well-known holidays. For chronological marking, geortonyms function without naming a date or with its naming. Mostly different geortonymic units are widely represented in Natalka Didenko's meteorological discourse. Knowledge of clerical geortonyms and free use of them demonstrates the deep national roots of a weather forecaster who promotes Ukrainian traditions.

Key words: *meteo-discourse, holiday name, clerical geortonym, monotempora, multitempora.*